Кімната бородатого Чижика

I

За Бессарабкою, біля кам’яного муру, жовтого, старого, збудованого з дрібних цеглин; біля маленької кривобокої хатки одноногого Мелентія єсть будинок Лідії Вікторівни з дверима на вулицю з одного боку і в садок – із другого. Біля залізних воріт фіртку одірвано невідомо коли, і вона стоїть під капітальною стіною сусіднього, двоповерхового будинку лікаря Шварца, ніби одсуваючись од великої купи грудок битої цегли недорозібраного фундаменту. На місці грудок був також двоповерховий будинок, але вже не Лідії Вікторівни, а Інни Ричардівни, дочки її, що колись була вийшла заміж за художника Данила Васильовича Шидловського. Цей, невідомий широким колам, художник умер, лишивши жінці двоповерховий будинок і дитину – хлопчика.

– Ми зробимо так, – сказала тоді Інна Ричардівна. – Його ми назвемо Тарасом, а коли буде дівчина, то її назвемо Лідою… хай її ім’я буде жити в твою честь… Ти в нас найбільша, найцінніша і ми з Даньою знаємо, що значить ти… що значить мати.

По цих словах Інна Ричардівна заплакала і притулилася до матері; заплакала й Лідія Вікторівна і трохи неясно, але так, що зрозуміли й Інна Ричардівна і Данило Васильович, обіцяла одписати на Тарасика другий будинок і садок, а коли вмиратиме і коли до того часу Бог подарує дівчину, то вже на її ім’я і на Інночку одпише вона всі чотири сотні і п’ятдесят десятин землі з сінокосом, лісом і ліщиною, що в Канівському повіті.

Данило Васильович в знак найбільшої поваги, любові й щирості родинних почувань поцілував мопса Рафаеля, якого в інших умовах штовхав носком у бік, до грудей своїх притулив голови дочки й матері, поцілував спершу руку Лідії Вікторівни, потім – сиве волосся, а вже за

цим – жінку спокійним поцілунком у лоба. Проробивши все це, він запер двері, витяг пляшку "Мадери" і всі вони випили по разу зі старовинних зелених бокалів.

– З цього дня, – розповідав мені й Чижикові Мелентій, – посунуло лихо за лихом на цей дім. Почалося з мопса Рафаеля. Цей статечний собака захворів на другий же день. Через тиждень, на очах у всіх, він здох. Це була середа. Лідія Вікторівна впала непритомна. Інна Ричардівна зблідла і за допомогою Мелентія підіслала під тіло мопса чисту простиню, а Данило Васильович метнувся до професора Ветеринарного Інституту… Та що міг зробити хоч би й професор? Нічогісінько.

– Професоре, ви пізно прийшли; тепер медицина безсила… – продекламувала, слідкуючи за матір’ю, Інна Ричардівна.

Чоловік її дав професорові дві троячки і промовив:

– Я, власне, бачив, як він здихав, а вийшло, що ми спізнилися, – подумав трохи Данило Васильович і замислено додав: – Я, власне, думав, що він здихає, а виявляється, він здох. Чорт його знає, як воно вийшло.

Але тут, із криком "Не здох, а вмер", Лідія Вікторівна впала на канапку, вкриту перським килимом, і ледве не вмерла. Піднялося таке, що Мелентій втік. Інна Ричардівна з домашньої аптечки принесла камінець од мігрені, валер’янових капель і нашатирного спирту; все це вона всунула в руки розгубленому Данилові Васильовичу, сама прожогом вибігла до спальні, щільно-щільно зачинила за собою двері й заридала…

Після сліз була всім радість, а після радости – знову сльози. Радість і горе чергуються в житті. Знала Лідія Вікторівна це і тому боялася і радости великої, і горя великого. Загалом вийшло так: у середу 14-го

липня 1916-го року рівно о 12-й годині дня всією сім’єю в присутності і найближчій участі Мелентія було в садку під старим волоським горіхом поховано Рафаеля. В середу через тиждень Данило Васильович привів тільки-но куплених, білих як сніг шпіців Буца і Вегу, сина й матір, а Мелентій у цей таки день привіз із Дніпра велику каменюку на пам’ятник Рафаелеві, що вибирати її їздила сама Лідія Вікторівна. Ще через тиждень і знову у середу от розриву серця вмер Данило Васильович Шидловський. І його також було поховано в садку. В садку між двома каштанами.

Відтоді тихими, сумними днями, під вечір у свято, Лідія Вікторівна вбирається в білу або навпаки, зовсім чорну одежу, піде в садок, посидить то на камені над Рафаелем, то на лаві біля могили Данила Васильовича. Відтоді середа – нещасний, проклятий день. Не дурно в середу збираються члени партії комуністів. Лідія Вікторівна в середу не починає тепер аніякої роботи; не радить її починати й Інні Ричардівні і всім добрим людям.

У середу, наприклад, Інна Ричардівна не купає Тарасика, не ходе на біржу праці, не продає букіністові книжок.

Ми, я і Чижик, демобілізувалися восени.

Я досі пам’ятаю кожне перше число місяця, коли ми з "каптьорки" брали Чижикову, або мою, порцію хліба за місяць (нам вистачало на день однієї порції), несли його на Бессарабку, продавали, купували удвічі дорожче білий сьогодні спечений і їли його з молоком. Там ми познайомились із Мелентієм. Тепер він був сторожем не на чотири будинки, як колись, а на всю вулицю. Але толку з роботи було мало. Мусив Мелентій скуповувати у червоноармійців хліб та робити квас.

Майже завжди хліб у нас купляв він, бо найдешевше продавали ми. А восени Мелентій за п’ять карбованців, як знайомим, обіцяв нам знайти кімнату. Мелентій не одурив. Через два тижні ми жили в Лідії Вікторівни.

Прожили ми з Чижиком там три місяці, але за ці місяці ми всі так остогидли один одному, що іноді не балакали днями. Чижик мав дурну звичку сердитися за дрібниці.

Про Інну Ричардівну можна розповісти багато дуже цікавого. Те, чого не бачив сам, я знаю з оповідань Лідії Вікторівни та Інни Ричардівни. І та і друга люблять побалакати про минуле. Багато не менше цікавого встиг побачити і я сам, уже живучи на кватирі в цих чудних хазяйок разом із Чижиком. Цей гігант, що в 24 роки мав розкішну русяву бороду, схожу на бороду капітана Гранта, тіло літом кольору міді й міцні м’язи, як у борця, в останні дні багато перетерпів од хазяйок. Він – людина спокійна – ледве не забив Інну Ричардівну. Одна мить і був би кінець життю цієї людини. Але, дякувати, мабуть, Рятуйці, цього не трапилося. Скінчилося все добре.

II

Інна Ричардівна прокинулася бадьорою. Я пам’ятаю, як ласкаво, поривчо вона поцілувала в біле вухо Вегу, що сиділа на канапці, як не по літах швидкою ходою підбігла до Буца, схопила його за передні ноги, підняла їх так, що той аж точився на задніх лапах і тричі поцілувала його в ніс. Цього ніколи не бувало. Цілувала вона тільки Вегу; Буца ж ігнорувала як пса.

А сьогодні поцілувала Буца!

– Чижику, – сказав я, – ти поглянь, які штуки викидає Інна Ричардівна. Вона тричі почоломкалася з Буцом.

Чижик байдужно глянув у вікно на садок і нічого не відповів. Йому немає ніякого діла до Інни Ричардівни.

– Довго ми будемо пропадати? – спитав він і вставився у мене своїми сірими очима.

– Сьогодні знову вони будуть мішати. Осточортіло це. Я скоро буду гнати їх у шию.

Я нічого не відповів Чижикові, бо почув за дверима кроки Інни Ричардівни. Так, це вона. Вона була в білому й трохи рожева чи то од пудри, чи од свіжого, ранішнього повітря. Очи в неї блищали; мені здавалося, що вона трохи закохано дивилася на Чижика.

Ми вже знали що це. Це – ранішній візит. Знали також, про що вона зараз скаже. Так і єсть:

– Я йду в уборну… – сказала вона й швидко метнулася у вихідні двері. Це для нас було звичайним, щоденним явищем, що уникнути його не було ніякої можливості через погане місцеположення нашої кімнати.

Чижик, як і раніш при такого сорту повідомленнях, зробив на носі зморшки, неначе почув негарний дух. І таки дійсно щоранку повторювані ці слова викликали огиду й ніяковість.

І сьогодні, як щодня, ми думали, що на цьому скінчиться її візит, але ми помилились. В кімнату ще з мокрою допіру зачесаною головою увійшла Лідія Вікторівна. В руках у неї книжка в чорній обкладинці з ініціалами на корінці.

– Сьогодні середа, Чижику? – запитала вона.

– Середа, – відповіли ми разом.

Вона забула зачинити за собою двері і в кімнату вбіг Буц. Скочивши на Чижикове ліжко, він глянув на нас своїми червоними, як у трусика, очима.

– От бач, Інно, і Чижик каже, що сьогодні середа, – сказала Лідія Вікторівна, коли та раптом зупинилася в кімнаті, – значить, тобі не можна йти на біржу.

Інна Ричардівна глянула на Чижика незрозумілим для мене поглядом і промовила:

– У мене якось странно коле в спині… Мамо, Чижику, що буде, як я вмру? Ви будете, Чиж, плакати?

І мати й дочка говорять дурниці, щоб почати балачку. Вони не знали, що думали ми. Тому в словах – непевність. Вона збільшилася тоді, коли Чижик одкрив вікно, щоб побавитися з Рятуйкою – собачкою звичайнісінької породи, що її годували задля Буцових потреб.

Кімната наша – нижче рівня землі; лутка у вікні майже нарівні з землею. Іноді, коли двері заперто хазяйками, – ми лазимо у вікно, як у двері.

Лідія Вікторівна пропонує Чижикові книжку.

– Ви таки прочитайте "Дело Бейлиса"… тоді ми будемо говорити про жидів. Що балакати так? Прочитайте, потім я дам вам "Сіонські протоколи" – відтіля ви побачите, що таке жиди і їхня організація. Ет, що з вами балакати? Ясно – всі деталі цієї революції обговорені цадиками давним-давно. Чули це?

Чижик нагнувся над книжками, хоч Рятуйка всіма засобами силкується звернути на себе увагу.

Я бачу, що шкіра йому червоніє, наче хтось потроху підливає в обличчя червоного.

Мене трохи дивує і тон Лідії Вікторівни, і поводження дочки, й мовчанка Чижика. Він повинен тікати та й годі. До дванадцятої йому обов’язково треба вивчити по наміченому плану з математики. Години у нас розраховані, після дванадцятої ми йдемо рубати дрова лікареві Шварцу, а тут ці нудні балачки.

Ніби прохаючи вибачення за якусь провину, Лідія Вікторівна звертається до мене:

– Вони вчора сиділи вдвох страшенно пізно і Чижикові хотілося почитати "Дело Бейлиса" – увесь процес. Це моя улюблена книжка, по якій я бачу долю людей, як на долоні.

Чижик нагнувся й почервонів ще більше. Я побачив, що йому не дуже хотілося, щоб Лідія Вікторівна говорила далі, і згадую, що Чижик справді прийшов пізно вночі.

Помічаючи, що ми вперто мовчимо, Інна Ричардівна починає жартувати.

– Ах, мамо, за віщо тільки цю дубину прозвано Чижиком?! Це ж личить йому, як слонові. Уявляю, ви підійшли до слона, до туші й шепчете на вухо: "Моє ти колібрі…"

Вона глянула на нього м’якими очима й по-дитячому, що аж ніяк не личило її літам, крутнулася з кімнати. За дверима вона співає "Чижика": "Випіл рюмку, випіл двє, зашумєло в галовє…"

Лідія Вікторівна Чижикові каже:

– Середа – нещасний день. Сьогодні Інна не піде на біржу і я, Чижику, не хочу йти продавати книжки, бо в середу я їх не продам. Доведеться, серце, піти вам. Ви підете, Чижику. Це, звичайно, не забобони, але…

– Піду, – глухо бовкнув Чижик.

І він справді встав, щоб іти.

Весела, безтурботна, знову вбігла Інна Ричардівна. Вона показала нам ясна, що наче почервоніли за якусь ніч. Просто перед Чижиковим носом вона простягла свої руки, долонями вниз, і защебетала:

– Подивіться. Ви бачите тут що-небудь? Тільки добре-добре придивіться… Ну?

– Руки як руки, – відповів Чижик, глянувши на пальці.

Інна Ричардівна трохи образилася.

– Ну, положим… Ви нічого не розумієте, – промовила вона вже не з таким запалом і сховала руки в кишенях спідниці.

– Гляньте ви, – простягла їх вона до мене.

Я глянув на руки й нічого не помітив. Тонкі чисті пальці, сухі; трохи наче порізана мініятюрним різцем, вкрита зморшками шкіра, з синіми жилками; підрізані, дуже куці нігті. Рука, колись викохана, рука, що її не роз’їдало мило, сода, літепло, що не мила підлогу, не держала сокири, пилки, лопати.

– Я не бачу нічого. Що таке?

– Як же ви нічого не бачите?.. Ну гляньте ще раз.

Я знову глянув. І знову, нічого не розуміючи, стис плечима.

– Чижику, пригляньтеся краще. Це має величезне значення.

Майже разом ми промовили:

– Руки як руки…

І лише встигли ми це сказати, як Інна Ричардівна нервово скрутила нам дві "комбінації" й, демонстративно гримнувши дверима, вискочила од нас геть у свою кватирю. А звідти виглянула перелякана голова Лідії Вікторівни, похиталася на жовтій, наче не вимитій від крону шиї, з докором глянула на Чижика і сховалася.

– У чому справа? – спитав я Чижика.

Чижик нічого не відповів, бо сам нічого не розумів. Але враз він підвівся.

– Ні, це свинство, – спокійно, ніби доводячи мені, почав він, – ти тільки зрозумій: вчора ця нахаба продержала мене до 12 години ночі і розповідала про медовий місяць, Кавказ, голоси оперних співаків, про всяку гадость. Ти як хочеш, а я довше, ніж до кінця місяця, жити тут не буду. Здичавієш! – помалу Чижик червонів.

Щоб переконати мене, він навіть вилаявся. Кінець. Ми шукаємо іншу кімнату і віднині не робимо для хазяйок нічого. Але через півгодини ми виходили разом із кімнати і в обох руках Чижик ніс книжки в чорних палітурках – лишки книгозбірні Данила Васильовича. Біля воріт ми зустріли Мелентія. Прижмуривши око, він поздоровкався до нас.

– Книжечки несете? – в'їдливо спитав він і засміявся крізь жовті зуби, – несіть, несіть. А ті, котрі перед вами жили, виносили золото, перстеники усякі, брошки, так сказать. Да-с… Всьо барахло, котре цінніше, витаскали, а ви, значить, книжечки. Ну-ну…

Чижик зробив енергійний крок до Мелентія, наче хотів обняти його й задушити.

– Мелентій, – сказав він, – товаришу Мелентій, ганчірки нам не потрібні; плювати на них. Місце – кімната, де живе людина, має величезне значення. Погана кімната – це те ж, що вонючий оселедець, риба, прілий хліб, червиве м’ясо. Коли ви знаєте, де єсть вільна кімната, за яку можна платити не більше, ніж за цю, то скажіть нам, а ми вам заплатимо. Ви ж наградили нас цією каторгою?..

– Посмотримо, – сказав Мелентій – може, й найдемо. Зайдіть сьогодні на всякий случай…

Ми пішли в ріжні боки. Чижик – на Володимирську до букініста, а я – на біржу праці. Я думав про нашу кімнату. Ні! Нам конче треба тікати.

Не знаю, як Чижикові, а мені остогидли і ця Інна Ричардівна, і Лідія Вікторівна, і Буц, і паскудна Вега. Треба забирати Рятуйку і тікати. З якої речі ми повинні ставити самовара, бігати продавати книжки, рамки, недомальовані ескізи й ріжне сміття. Годі! Сьогодні ж повідомляємо їх, що ми кидаємо таку кімнату. Я уявляю собі: ми у іншому помешканні, робимо, скільки хочемо, не бігаємо на базар, Чижик не веде вночі Буца надвір!

Я навіть твердіше ступаю, почуваючи міць в ногах. Зараз я прийду додому, застану Чижика; зразу ж ми йдемо шукати кімнату.

Йдучи вулицею, я вдивляюся в обличчя, приглядаюся до одягу, ходи, рухів людей. Мені здається, що іноді можна вгадати, що переживає людина, куди, навіть за чим вона йде. Може, це й дурниця, але робити так подобається. По звичці я роблю це. У 17–18 роках я силкувався по обличчю взнати, наприклад, до якої партії людина належить й іноді виявлялося, що я таки вгадував.

Зараз я – демобілізований червоноармієць, що в першу чергу має одержати протягом місяця посаду, – вгадую, хто де працює, скільки одержує грошей, вгадую, якої спілки цей чоловік, або ця жінка.

Люди йдуть заклопотані й безтурботні, сумні й веселі, русяві й чорняві… Несподівано очи мої зупиняються на другім боці вулиці. Серед людей я бачу йдуть: Чижик й Інна Ричардівна.

Але як вони йдуть! Невже я помиляюся? Може, це не вони? Але ні, вони, знаю ж я Чижикову шинелю, бороду, знаю ж я жакет Інни Ричардівни. Він підняв коміра ніби боїться, щоб його не впізнали. Це – вони.

Приголомшений, я зупиняюся і бачу, що Інна Ричардівна почепилася на Чижикову руку й що йдуть вони, як люди, що мирно собі балакають про відоме лише їм. Вони про щось радяться.

Мені закортіло оббігти вулицю, вийти їм назустріч і глянути несподівано їм у вічі. Але я не зробив цього. Я побіг додому. Підозріння збільшувалося.

Усі мрії про нову кімнату щезли. Я відчув, що нашому товаришуванню щось загрожувало.

Вечоріло. Я запалив немудро влаштованого з пляшки, білої бляхи і повісма м’яких ниток каганця і сів з наміром читати. Чижика ще не було. Але читати я не міг тому, що був голодний. Шістнадцять карбованців, що ми одержували із страхкаси, було витрачено нами три дні тому. В останні дні місяця їли ми переважно м’яту картоплю з підсмаженою на олії цибулею. Потроху на Бессарабку виносили ми з наших сундучків усе, що можна продати, починаючи з білизни.

Поклавши книжку, я знову ліг. Але ось я згадую зустріч і починаю копирсатися у відносинах, що безумовно єсть між Інною Ричардівною й Чижиком.

Навіщо Інна Ричардівна показувала руки? А як вони сьогодні любенько балакали вдень. Певне, Чижик дурив мене весь час.

Я беру "Дело Бейлиса" й перегортаю сторінки. Перечитую заголовки розділів, читаю по кілька рядків. Помалу книжка захоплює мене. Читаю й перегортаю одну, другу, третю сторінку. Перегортаю ще раз і бачу вкладений, очевидно дуже давно, вже жовтий од часу шматок паперу.

Синім чорнилом на шматкові написано:

"Люба Інно! Я знаю, як Вам тяжко жити з цією людиною. Киньте свойого Данила. Замість муки з ним я пропоную Вам свою любов і багатство". А внизу підпис: "Леонід". Прізвище розібрати не можна.

Я перечитую цю нісенітницю раз, вдруге. Що за дурниця?! Що за роман? Мені здалося, що я вже раз десь читав ці слова. Дивлюся уважно на папір. Він старий, але на ньому свіже чорнило. Я знаю, що цю книжку дочка і мати читають щодня. Лист цей мусить бути схований десь. І коли він у книжці, значить, його покладено туди навмисне. І враз мене душить сміх. Я знаю все. Разом з тим я згадую, що так само я вже одного разу сміявся з цього таки листа. Напружено думаю і ледве стримую сміх, щоб чого не подумала Лідія Вікторівна.

Це було на Хрещатику в кіно № 1. Ми з Чижиком, маючи неплатні квитки, дивилися картину "Всадник из пампасов".

Наче перед очима на екрані миготить напис:

"Люба Розіто! Я знаю, як Вам тяжко жити з цією людиною. Киньте його. Замість муки з ним я пропоную Вам свою любов і багатство".

Підпис – граф з англійським ім’ям, що важко запам’ятати.

Я б’юсь об заклад на що вгодно, що Інна Ричардівна записала цей дурацький лист з метою. Тепер я розумію все. Я кладу лист у книжку. "Невже вона вкрутила Чижика?" – думаю я.

Буц гавкає і біжить до хвіртки: це йде Інна Ричардівна. Підводжусь, дивлюся у вікно і бачу як швидко, одганяючи зраділого Буца, вона йде до дверей і ховається у сінях. Вона йде через кухню. Це або до мене, або в уборну. Сідаю й чекаю.

– Чижика не було? – питає вона, швидко глянувши по кімнаті й зупинивши на мені стурбований погляд.

– Ні, – відповідаю, – не було, – і бачу розгублене обличчя, місцями вкрите на носі й щоках ластовинням, що відразу робиться червоним.

– Мені так треба було його бачити, – кидає вона вже стомлено й щезає.

Я прислухаюся, як вона за дверима шепоче щось матері.

Цілу годину я чекаю Чижика. Певне, я б заснув, коли б у кімнату не увійшов Мелентій.

Він усміхається до мене лукавою бородою і питає, чи не було ще Чижика.

– Немає? Жалко, що немає, хм… Как же так, що їх немає. От тобі й на. Нікада не думав, щоб його не було, – говоре Мелентій до стіни, мнеться так, ніби він заважає своєю присутністю. – Тоді я ізвіняюся, – перепрошує він і щезає так швидко, наче що вкрав. Я навіть не встигаю спитати, навіщо йому Чижик.

Гудок на Арсеналі гуде раз – Чижика немає. Хто його знає, коли він прийде. Я залишаю ледве причиненим вікно. Гудок гуде двічі. Мені вже обридло чекати.

Утретє гудок. Надворі тихо. Люди сплять. Одинадцять годин вечора.

Прокидаюся я дуже рано. Чижик лежить на канапці, що її колись подарувала йому Лідія Вікторівна за те, що він програв їй дві партії у шахмати.

Ще тільки починає сіріти. Я не бачу справжнього кольору Чижикового обличчя, але лежить він незручно; голова йому майже звисає з ліжка, рука висить і від крови фіолетова.

Згадую: крізь сон я бачив як він влазив у вікно. Силует його постаті був схожий на великого орангутанга. А зараз він лежить, як тяжко стомлений або забитий.

Нишком я вилажу у вікно й лізу по кислиці, що ростуть у сусідньому садку. Це не була крадіжка. Нам хотілося їсти, а кислички падали додолу й гнили. Їх ніхто й не думав збирати.

Сонця ще немає, але на сході червоніє: наче працюють велетні-ковалі в казковій кузні. Ось-ось сонце вигляне краєчком нагрітого лемеша, ось-ось бризне золотом.

Кожен сучок, кожну гілку дерева я знаю. Я вже можу лазити по ній уночі. Ще тоді, як кислиці були зелені й терпкі, ми вдвох лазили і їли їх. Тепер їх досить на землі. І я не лізу на дерево. По кілька штук я збираю їх, кидаю за комір у сорочку, знову збираю і знову кидаю. І тоді, коли сорочка надувається від кислиць, я обережно пролажу крізь дріт, що в три ряди протягнутий між стовпцями.

Мені немає чого ховатися в кімнату і я іду до могили Данила Васильовича. Аж несподівано, од хати до мене, летить Буц. Він лащиться, треться мордою об ноги, стрибає, хоче лизнути мене в обличчя, раптом мов скажений біжить між деревами, знову лащиться, настирливіше лізе до носа, знову жене. Він сьогодні здається ще білішим; ноги в нього міцні, жилаві, прудкі; очи великі, свіжі, як у людини після доброго спочинку.

Ось із ящика, збитого Чижиком з іржавих листів бляхи, вилазе Рятуйка. Бідна Рятуйка! Яка ж вона плоха в порівнянні з Буцом. Яка несмілива.

Вона трохи помахала хвостом, ніби вітаючись до нас, і ніяковіючи сховала його. Він не такий пишний як у Буца. Буц ганяє, сміється, показуючи білі зуби. Рятуйка сіла, мабуть, тому, що їй також треба було щось робити.

– Рятуйка, – кажу я, – ну йди сюди, хороша. Іди ж, іди, хороша собачко.

Рятуйка не йде. Рятуйка не йде, бо боїться Буца, а Буц насторожився, побачивши, що на нього не звертають уваги.

– Не підеш? Ну, то я піду до тебе… Чого ж ти не така смілива, як Буц? Ех ти… Ну, йди ж бо до мене. Цюку, цюку, цюку…

Але чого це Буц надворі? Певне, уже хтось вставав і виходив, – думаю я, – не міг же Буц ночувати надворі. Міркуючи над цим, я мало не наскочив на Інну Ричардівну, що сиділа на лаві. Я ніяковію. Моє становище просто паскудне. Стою як йолоп; заспаний, невмитий. Кислиці під сорочкою висять, наче груди в товстої жінки.

– Добридень… – каже, кепкуючи, вона. – От не сподівалася… на таку зустріч.

Перед нею, біля колін, купа листів. Вона перечитує старі листи. Не поспішаючи я відповідаю:

– Добридень… Да, день буде чудовий. Повітря якесь свіже… холодок вроді…

Дивлюсь вгору на небо, на вершечки тополь, каштанів. Дивлюсь у землю з краплинками сивої роси на траві.

Очевидно, частину листів вона вже прочитала, бо вони складені купкою й лежать трохи збоку. Хвилину ми дивимося один на одного. Вона регочеться, зловивши мене з кислицями:

– Ха, ха! От комедія, а мене питають: "Яка це дрянь краде кислиці?" А я, дурна, говорю: "Буц, мабуть, жере", а це ви, значить, соколики. Доведеться в домком жалітися. Обов’язково. Слухайте, ну й вигляд же у вас… Де ваші штани?..

– Нам дозволив хазяїн, – кажу я, ховаючись за листя бузку.

– Цей дім націоналізовано, сеньйор, і ви не брешіть, – вона радіє, що зловила.

Я мовчу, мені ніяк пройти до вікна. Слідкую із-за листу. Ранок поклав свою волохату, м’яку лапу й на неї. Вона ніби краща. Обличчя у неї спокійне, трохи рожеве. Враз вона аж бідніє від люті. Крізь зуби:

– Ви довго мені будете мішати? Довго, я питаю? Га? Марш звідси зараз же.

– Ну, Інно Ричардівно, ви дурно на мене гарикаєте. Я ж не винен, що так виходе у вас…

Вона встає і робе крок до мене. Вона тремтить. "Гарикати" – це ж її слово.

– Що не виходить? – аж захлинається вона, – я вас питаю, ну?! Відповідайте, кажіть, а то я вам… ізцарапаю рожу.

Вона гнівно дивиться зеленими від злості очима.

– Я нічого не знаю.

– Відповідайте! – категорично наказує вона.

– Я нічого не хотів сказати… це просто так вийшло…

Похапцем Інна Ричардівна збирає листи, складає їх у скриньку і, ображена, швидко йде до хати.

Чижикові до вечора я рішив не казати нічого. Мене цікавило, що вийде з цього. Чи скаже він мені що-небудь. Я рішив стежити, щоб врешті зрозуміти їх.

Але коли я не розумів нічого, то це саме в цей день.

Лідія Вікторівна не заходила до нашої кімнати зовсім. Так я її більш і не бачив. Інна Ричардівна ходила жовта, аж зелена з сірими плямами на щоках та шиї. Була зла, як здичавіла кішка. Грюкала дверима як буря і проходила через нашу кімнату безліч разів, не дивлячись на те, що був другий хід. Чижик на обличчі зробив "ребус", не балакав ні до кого і поводився так, наче йому найменше було діла до всього. Я лежав на шинелі й силкувався щось зрозуміти в етюдах про природу людини Мечникова і хотів їсти.

Щось мусило скоїтися. Навіть Буц, наче відчував щось, бо не бігав за напівдохлою Вегою, а сидів перед нашим вікном, флегматично дивлячись на всіх.

Ураз серед дня, коли Чижикові треба було йти, Інна Ричардівна просто таки примусила його нести цілий пуд книжок букіністові. Мені вона запропонувала законопатити дірочку у водопровідній трубі, – вода капала на підлогу в самісінькій кухні. Кінчилося все гидко, – нечесно,

жорстоко. Вона покликала Мелентія і звеліла винести дерев’яну койку, на якій спав Чижик, стіл і два стільці – всі меблі, що були в кімнаті. На моїх очах койку самою Інною Ричардівною було облито гарячою водою. А через півгодини двоє чужих забрали все це на возика і одвезли. Вслід за Мелентієм заклопотано побігла кудись й Інна Ричардівна. Я залишився сам, нічого не розуміючи. І подумав я на Чижика: "Чи не хотять вони втекти вдвох?.."

Годині о четвертій Чижик увіходе стомлений і похмурий. Він нітрохи не дивується з того, що в кімнаті порожньо. Йому ніби все відомо.

Через десять-п’ятнадцять хвилин з’являється й Інна Ричардівна.

Чижик – голодний. Він дужчий за мене, тому голодування відбивається на ньому помітніше. Лице йому робиться блідим, ніби зробленим із воску, а на лобі з’являються білі плями, наче хто душив тіло пальцями.

– Як діла, Чижику? – обережно, щоб викликати його на балачку, питаю я.

– Їсти хочеться… – каже він. І голос йому слабий.

Більше я не можу видавити з нього ні слова. Мені також хочеться їсти. Я заходжуюсь чистити картоплю; запалюю, згодом, примус і чекаю, поки закипить вода.

З’являється Інна Ричардівна й гнівно дивиться на мене. Кілька хвилин дивиться на мене. Зараз вона буде казати щось. Дійсно, вона строго, одрубуючи слово за словом, каже:

– Я прошу вас винести примус на подвір’я і палити його там. Прошу не робити воні в моїй хаті. Дим крізь щілини увіходе в кімнату, де живемо ми. А в нас, вам відомо, – дитина і хора Вега.

Не хочу нічого. Досить цих сварок, досить вибриків цієї скаженої жінки. Хай буде спокій.

Мені цікаво дивитися на все це тоді, коли ти, одверто кажучи, наївся. А коли ти голодний, коли голова болить од голоду – тоді до біса ці "номера"! Не кажу їй ні єдиного слова. Кепкуй, навіжена, задерикувата, ненормальна.

Вилажу у вікно й влаштовую примуса на цеглинах. Засмажена цибуля так б’є у ніс, викликає такий апетит, що, здається, проковтнув би все разом із казанком. Їмо ми швидко. Кожен із нас турбується, щоб хтось не з’їв більше. Чижик притрушує намочений у воді хліб сіллю й ковтає майже не розжовуючи. Сидить він долі на ногах.

Не встигаємо ми з’їсти й половини картоплі, як двері трохи відчиняються, а потім, одштовхнуті ізсередини ногою, одчиняються зовсім. Інна Ричардівна несе казан гарячої води. Щоб не облити нас, вона ставе казан долі, проходе між стіною й нами, обертається й переносить казан майже через Чижикову голову.

В уборній вона виливає воду у ванну. Потім вона вертається. Ми переносимо картоплю ближче до вікна, щоб не заважати їй. Через хвилину злим голосом вона каже крізь двері:

– Заплющте очи, або вийдіть к бісам, я йду купатися. Ну. Будь ласка, закрийте баньки, я боса і… прошу закрийте глаза…

Її голова, розпатлана з блискучими очима, з’являється у дверях. Я думаю, що буде відповідати Чижик, а Чижик надіявся на мене. Ми мовчали.

– Я йду, – гостро кидає вона.

Я заплющую очи й враз нишком дивлюся на Чижика, – він роблено-байдуже дивиться у казанок і їсть. Він схожий на Буца, що гризе кістку й чекає на Рятуйку.

Наївшись, він кидає на плечі шинелю, натягає на голову тісного кепа, закурює і, нічого не кажучи, вилазе у вікно.

У кімнаті я сам. Помалу мною опановує спокій. Зараз я можу поміркувати, спокійно почитати етюди Мечникова, менш помріяти про майбутню нашу кімнату. І я читаю, читаю.

Я так зачитався, що не почув, як у кімнату вбігла Вега.

Це була стара, невдало обстрижена Мелентієм і дуже вонюча собака. Вона скоро мусила здохнути. Лідія Вікторівна помилялася, кажучи, що Вега вмре після неї. Де там! Лідія Вікторівна ще буде жити, а от Вега скоро простягнеться.

Я не дихав, коли мені траплялося проходити через кухню наших хазяйок, тому що поганішого духу, ніж од Веги, часу, якихось ліків і цілий тиждень невинесених помиїв, бути не може.

– Пішла геть, Вега! – говорю я голосно. – Чуєш, Вега, од тебе погано несе? Пішла геть. Ти – собака, не розумієш мене. Так от знай: я не голодний, а тому не лютий зараз. Так, так… годину тому я дав би тобі по потилиці та й годі, а зараз балакаю з тобою, як… у всякому разі ти культурніша за Рятуйку…

Але мого лагідного тону Вега не розуміє. Понюхавши шинелю, вона мляво йде в куток і лягає на мою одежу.

– Ну, це вже свинство з твого боку так поступати, – запевняю я її і чую, що вже пече злість на це падло. – Пішла геть! – кричу я на неї й не дуже штовхаю її чоботом.

Вега лежить, ані ворухнеться. Я штовхаю дужче; вона лежить. Тоді я знімаю ремінь і боляче б’ю її по старій шкурі один раз. Вега жалібно скиглить. Не встигає вона дочвалати до дверей, як у кімнату мов вихор влітає Інна Ричардівна.

– Хам! – кричить вона несамовито. – Ах, ти ж хам! – наступає вона на мене…

Я знаю, що вона битися не буде, і не розумію, чого тоді так несамовито підводе свої скажені очи вона до мене.

– Навіщо собаку б’єш, невинну собаку? – аж розривається вона. – Па-адлєц!!!

Її очи вилазять із лоба, вона стискує жмені так, що пальці робляться білими. Вона силкується знайти потрібні слова, ковтає слину і враз випалює:

– Вона свята проти вас хамів!

І зразу ж стигне, помітивши, що сказала дурницю.

– Не пускайте цю смердючу здохляку в кімнату, де живуть люди… і потім я… не так вже боляче вдарив Вегу.

Чи від люті, чи від чого іншого на очах у Інни Ричардівни сльози. Вона нахиляється до Веги, що лежить так, наче їй, старій, статечній собаці, що багато побачила на своєму віку, собаці, що поважає себе, вихованій собаці, – соромно дивитися на нас, людей, – і цілує її безліч разів у ніс. Потім, вона тягне за ноги напівпаралізовану Вегу до себе в кімнату.

"Погана кімната – те ж, що зіпсоване м’ясо для людини", – згадую я слова Чижика. Будь проклята кімната за Бессарабкою біля кам’яного муру!

Я вдягаюся і також виходжу з хати.

Без мене Чижик зв’язав книжки, склав сорочки, онучі й білизну в один вузол і десь щез. Мені лишається розіслати шинелю і лягти спати. Лежу я із заплющеними очима з півгодини. Надворі уже темно.

Чижик увіходе через кухню. Це чує Інна Ричардівна. Вона зразу ж з’являється. Мені здається, що вони змовилися зійтися хвилина в хвилину. Вона веде Буца.

– Ви прийшли, Чижику? – ніжно питає вона, але так тихо, що я ледве чую.

– Раз балакаєте зі мною – значить, прийшов, – відповідає Чижик.

– Поведіть Буца пісяти в садок... – каже вона так голосно й роздратовано, що я здригаюсь.

Чижик силкується вдати з себе спокійного. Він, мабуть, зціпив зуби. Але враз він підводиться й умокаючи гукає Буца.

– Ходім, Буц... на, на, на! Ідемо!..

Він вилазе у вікно і за ноги витягає в садок Буца. Вони в тіні. Раптом Буц починає несамовито верещати. Я чую, як Чижик рукою б’є по ньому, як по подушці. Буц, наляканий незрозумілим поводженням, верещить дико, видно вириває ться, ним опанував жах.

Інна Ричардівна підбігає до вікна й збентежена нервується; вона зла, як вовчиця. Чижик у садку свистить і грудкою шпурляє в дошки сараю. Через хвилинку він з’являється у вікні і майже кидає у хату Буца. Буц, одсахнувшись од Чижика, лащиться, жаліється Інні Ричардівні на щось, скиглить.

– Ви пороли Буца?.. – голос її тремтить. – За що ви били його?

– Я?! Що ви… Я не бив його…

Мені робиться смішно. Це вже Чижик перебрав. Що це він?

– Ви били, дурень бородатий, Буца. Дурню боро-да-тий!

– Коли ви, Інно Ричардівно, не розумієте, то мовчіть. До Буца прийшла якась сука, вся у язвах… я одігнав її…

Коли вже немає Інни Ричардівни, Чижик забирає вузол, але лишає шинелю й кепку, і виходить. Я дивуюся. Що вигадав Чижик?

Але не більш як за п’ять хвилин він з’являється, одягає кепку, шинелю, бере мою зелену скриньку і знову щезає.

Вертається він швидше, ніж вперше і нагинається до мене. Жменею він штовхає мене в бік.

– Ти, тезко… от розіспався… Вставай.

Я вдаю ніби тільки-но прокинувся. У Чижика проривається сміх. Він стримує його.

– Ходім, – каже він мені.

– Що таке? – питаю я.

– Ходім… зовсім… на другу кватирю…

– Та ну?

Я встаю і дивлюся на нього.

– Ти серйозно?

– Серйозно.

У цей момент із темряви з-за вікна чути голосне скавучання собаки. Воно тонше за Буцове, але сильніше. Чути також удари ремінцем.

– Рятуйку б’є… – схвильовано каже Чижик.

Ураз дихання йому робиться важким. Я боюся за нього, держу його за руку. Та руки в нього ніби з заліза. Рятуйка верещить, захлинається.

Чижик штовхає мене і біжить до вікна. Саме цього я й боюся.

У такому стані Чижик може одним махом вбити таку людину, як Інна Ричардівна.

– Кинь, ти чорт… – силкуюсь вдержати його, – кинь, дурню.

Голова його одвернулася до вікна, ніби він побачив там примару. Одна мить і він щезає в пітьмі.

Стихає скавучання Рятуйки. Я чекаю на щось жахливе… В одну хвилину в голові промайнула сила всяких страхів, що можуть впасти нам на голову після злочинства. Я навіть певний, що без арешту, без

слідства, без суду не обійдеться. Я вже тільки чекаю, щоб це швидше минуло.

Холодний піт раптом виступає у мене на лобі. В одчаї роблю кілька кроків по кімнаті.

І тут у вікно, як дикун, стрибає Чижик. На руках у нього Рятуйка. Обоє тремтять. Він підходить до мене і пошепки, наче хтось може підслухати його, каже:

– Ти знаєш… я чуть не вбив її. Їй-бо… ще секунда і було б хто знає що…

– Де вона?..

– Пішла… Я тільки так узяв її за руку, що вона впала на коліна. Я не поламав їй кістки? На руці… Га?

– Ні, не поламав. Ходім… Іди спереду.

Чижик, як школяр, що його виводять із класу, йде.

Біля грудок битої цегли чекає нас Мелентій; коло нього речі. Чижик тремтить і посміхається. Я беру од нього Рятуйку, а його веду під руку.

Мелентій веде нас. Біля ліхтаря я вдивляюся в Чижикове обличчя. Він ніби хворий, – таке воно бліде. Щоб дати йому заспокоїтися, балакаю з Мелентієм.

Він знає все. Справа в тім, що отак, як зараз, Мелентій одводив на нові кватирі багатьох. Така вже вона вдалася, ця Інна Ричардівна. Ото собаки заводити, спродувати все.

– І щоб тобі стєрва подохла, – не втерпів, згадавши щось, Мелентій, – обязательно закохається… Дохтор Шварц через неї хотів дом продати. Даже у мене, представте, закохувалася… – Він, наче нагадавши про минуле, спитав: – П’ятнушка вона показувала вам?

– Які п’ятнушка? – питаємо ми разом.

– На нігтях. Уб’є собі в голову, що щастя од тих п’ятнушок, і ходе як малохольна… Да-с, а старий їхній землі до чорта імів, да, землі багатувато… – задумливо каже він і закурює.

Ми йдемо через Бессарабку, через Хрещатик, проходимо повз інститут і завертаємо в широку зелену вулицю. Надворі повітря холодне, але собачка – Рятуйка – своїм тільцем нагріла мені груди й живіт.

Мелентій увів нас у нову кватирю…

Про Інну Ричардівну й Лідію Вікторівну, що живуть за Бессарабкою біля кам’яного муру, можна розповісти багато цікавого. Не менш цікаве – можна розповісти й про Чижика.

Тепер ми живемо не в однім місті. Я дуже часто згадую Чижика.

Колись скрізь його можна було пізнати по зросту й по русявій, заплутаній бороді, кучерявій, як у капітана Гранта… Він вищий на голову од усіх. На Трухановім острові, що проти Аскольдової могили, через Дніпро, його легко було пізнати по м’язах: од найменшого руху вони надуваються під шкірою так, наче там ворушаться вужі; Чижик добрий спортсмен.

Голий, він схожий на якогось героя старих часів, зробленого з бронзи. Хочеться надіти йому на голову мідяний шолом.

А зараз Чижика не пізнати, бо він поступив до інституту, а бороду, пише мені, зняв геть усю…